

УДК 37.091.4Сухомлинський:005.745(100+477)«1993/2023»
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2024-105-2>

ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ «ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ» (1993–2023) КРІЗЬ ПРИЗМУ СЬОГОДЕННЯ

Сухомлинська Ольга Василівна,
доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України,
головний науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства та біографістики

*Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В.О. Сухомлинського*
2991946@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2033-285X

Сухомлинська Леся Віталіївна,
доктор філософії, старший науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства та біографістики

*Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В.О. Сухомлинського*
1408koala@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3055-5392

Метою статті є аналіз матеріалів бібліографічного покажчика «Міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» (1993–2023), у якому знайшли відображення публікації, присвячені біографії педагога, його творчій спадщині, підготовлені вітчизняними і зарубіжними авторами. **Методом дослідження** виступили розроблені й поширені зарубіжними (німецькими і французькими) дослідниками концепції «історії сьогодення» («історії недавнього минулого»), що оперують такими поняттями, як «подія», «свідок», «пам'ять», «соціальний запит». Їх розглянуто як певну матрицю, основу й інструмент нашого дослідження. До них були додані бібліографічний метод, а також методи класифікації та систематизації. **У результаті дослідження з'ясовано**, що педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» (1993–2023) не стали сингулярним явищем, натомість віддзеркалюють загальнопедагогічні тенденції періоду проголошення незалежності України (1991), показниками яких були загальна демократизація, лібералізація та диференціація суспільних процесів, які відкинули радянські ідеологічні кліше та шаблони й привернули увагу освітян до розбудови громадських організацій персоніфікованого характеру, зокрема Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, навколо яких зосереджувалася різноманітна діяльність, насамперед публікаційна. Виявлено, що загалом підготовлено й оприлюднено матеріали 30 читань, присвячених дослідженню різних аспектів творчої спадщини В. Сухомлинського, що містять 3 120 розвідок. У тексті статті кожен елемент запропонованої матриці недавньої історії: подія, свідок, пам'ять, педагогічний запит проаналізовано й конкретизовано через розкриття змісту публікаційного матеріалу, представленого у бібліографічному покажчику. Застосування системних, порівняльно-співставних та класифікаційних підходів дало змогу виокремити і проаналізувати науковий, популяризаторський та методичний складники, а також окреслити регіональні особливості матеріалів педагогічних читань. **Загальний висновок:** педагогічні читання, тридцятиліття яких відзначалося у 2023 р., надали змогу багатоаспектного вивчення теперішнього через недавнє минуле, започаткували й дали поштовх розвитку сухомлиністики як окремого напрямку недавньої історії завдяки реінтеграції сучасного з минулого. Вони стали частиною історії вітчизняної педагогіки, а також педагогічного джерелознавства та педагогічної біографістики. Їх відмінністю та особливістю став зв'язок з актуальними потребами та проблемами, що стояли не лише перед педагогічною теорією, а й, що важливо, шкільною практикою впродовж усіх 30 років діяльності асоціації.

Ключові слова: *недавня історія, пам'ять, подія, свідок, педагогічний запит, бібліографія, біографістика, покажчик, сухомлиністика.*

PEDAGOGICAL READINGS «VASYL SUKHOMLYNSKYI IN DIALOGUE WITH MODERNITY» (1993–2023) THROUGH THE PRISM OF CONTEMPORARY

Sukhomlynska Olga Vasylivna,
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Full member of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Professorial Research of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics
V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
2991946@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2033-285X

Sukhomlynska Lesya Vitaliivna,
Doctor of Philosophy, Senior Research of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics
V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
1408koala@gmail.com
orchid.org/0000-0003-3055-5392

The aim of the article is to analyze the materials of the bibliographic index «International and All-Ukrainian Pedagogical Readings ‘Vasyl Sukhomlynskyi in Dialogue with Modernity’» (1993–2023), which reflect publications dedicated to the biography of the educator, his creative legacy, prepared by domestic and foreign authors. **The research methodology** involves the concepts of «history of the present» or «history of the recent past,» developed and widely used by foreign (German and French) researchers. These concepts operate with notions such as event, witness, memory, and social demand, which are considered as a matrix, the basis, and the tool of the investigation. The bibliographic method, as well as classification and systematization methods, were also applied. **The study revealed** that the pedagogical readings «Vasyl Sukhomlynskyi in Dialogue with Modernity» (1993–2023) were not a singular phenomenon but reflected general pedagogical trends during the period of Ukraine’s declaration of independence (1991). These trends included overall democratization, liberalization, and differentiation of social processes, which rejected Soviet ideological clichés and patterns and drew the attention of educators to the development of personality-oriented public organizations, including the All-Ukrainian Association of Vasyl Sukhomlynskyi, around which various activities, especially publications, were concentrated. It was found that a total of 30 readings were prepared and published, focusing on various aspects of V. Sukhomlynskyi’s creative legacy, containing 3120 annotations. In the article, each element of the proposed matrix of recent history – event, witness, memory, pedagogical demand – was analyzed and specified through the disclosure of the content of the publication material presented in the bibliographic index. The application of systematic, comparative, and classification approaches allowed the isolation and analysis of scientific, popularization, and methodological components, as well as the identification of regional features in the materials of pedagogical readings. **General conclusion:** the pedagogical readings, marking their thirtieth anniversary in 2023, provided an opportunity for a multi-aspect study of the present through the recent past, initiating and promoting the development of Sukhomlynskyi studies as a separate direction in recent history by reintegrating the contemporary with the past. They became part of the history of national pedagogy, as well as educational source study and pedagogical biographistics. Their distinctiveness and specificity lay in the connection with the current needs and problems faced not only by pedagogical theory but, importantly, by school practice throughout the association’s 30 years of activity.

Key words: *recent history, memory, event, witness, pedagogical demand, bibliography, biographistics, index, Sukhomlynskyi studies.*

Вступ. 2023 р. позначено в педагогічному календарі двома датами, пов’язаними з В. Сухомлинським, – 105-ю річницю від дня народження педагога і 30-літтям проведення міжнародних та всеукраїнських педагогічних читань, йому присвячених. Обидві дати потребують розширеного розгляду, але зупинимось на аналізі такого феномена, як педагогічні читання, які проходять уже 30 років поспіль, оскільки сама тяглість цієї події спонукає до її вивчення й узагальнення як педагогічного явища, так і до розвитку персоніфікованого знання про особистість.

Тридцять років читань (1993–2023) – це історія чи сучасність? Ми, учасники і свідки цього процесу, сприймаємо їх як сьогодні, хоча віддаляємося від започаткування цієї події якщо не на 30, то на 25, 20, 15, 10 років. Порушивши це питання, намагатимемося дати на нього відповідь.

Аналіз наукових розвідок. Тема нашого дослідження присвячена цілісному аналізу сукупності матеріалів педагогічних читань, що виходили впродовж 30 років, ще не виступала предметом окремого вивчення. Однак до початкового її роз-

гляду долучилася Олександра Яківна Савченко, організаторка й активна учасниця цих процесів, яка звернулася до висвітлення становлення і початкових років діяльності Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського й, відповідно, читань (Савченко, 1998). Із певними застереженнями до тлумачення цієї теми можна віднести згадку та короткий опис педагогічних читань у праці дослідниці І. Розман (Розман, 2020: 328–330), де предметом виступають різні ситуації і обставини діяльності та особистості Василя Сухомлинського. Щодо аналізу власне педагогічних читань, то впродовж усіх 30 років їх було висвітлено з різним ступенем конкретизації під час або ж одразу після події (читань), він мав описовий, популяризаторський, журналістський характер.

Із наукового погляду нас більше цікавлять праці зарубіжних дослідників, насамперед німецьких та французьких, які впродовж останніх десятиліть вивчають і тлумачать феномен історії сьогодення, розробляють теоретичні концепції, а також створили відповідні дослідницькі установи та університетські кафедри (Lagrou, 2013). Ми аналізували їхні праці у 2018 р. крізь призму історико-педагогічного прочитання цієї загальноісторичної концепції (Сухомлинська, 2018). Їхні підходи й наші інтерпретації лягли в основу нашої розвідки.

Отже, **метою** нашого **дослідження** є аналіз педагогічних читань – основної сфери діяльності Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського як цілісного феномена вітчизняної й зарубіжної педагогічної думки, як частини історії сьогодення. Для реалізації такої мети були поставлені **дослідницькі завдання**: розкрити теоретичну аргументацію зарубіжних (німецьких і французьких) дослідників щодо тлумачення поняття «історія сучасності»; використати ці загальноісторичні підходи як матрицю, шлях дослідження вибраного предмета; проаналізувати зміст педагогічних читань; виявити зв'язок з актуальними проблемами, що стояли на порядку денному в різні роки розвитку вітчизняної освіти; виокремити міжнародний складник педагогічних читань через участь у них зарубіжних учених; визначити переваги і недоліки персоніфікованого підходу до дослідження історії вітчизняної педагогіки.

Результати. З огляду на аргументи, викладені вище, класифікуємо педагогічні читання як складник «історії теперішнього часу», який, на думку німецьких і французьких істориків, зосереджений навколо чотирьох ключових елементів: *свідок, пам'ять, соціальний запит, подія*.

Зупинимося на розкритті їхнього змісту. *Свідок* – це той, хто на власні очі бачив, був залучений, присутній під час тієї чи іншої події, факту, явища та може про це розповісти, згадати, описати їх. *Пам'ять* – один із найважливіших складників, ключових елементів цієї дисципліни, коли в індивідуальній і колективній свідомості закарбовуються події, що залишаються з людиною впродовж багатьох років. *Соціальний запит* також є важливим складником, оскільки тісно пов'язаний з актуальними суспільними тенденціями і, власне, з реальними фактами, соціальна глибина та соціальна затребуваність яких визначаються як *подія*, що реально відбулася у певний період часу. Саме через ці елементи/складники можна пояснити рухливі межі цього напрямку – історія сьогодення: висхідна – тривалість життя людини (живий свідок) і низхідна, якою маркується яскрава подія нинішнього часу, що викликає дискусію у засобах масової інформації, соціальних мережах тощо. Використаємо цей підхід як певну *матрицю*, яка дасть змогу розглянути досліджувану подію, – 30 років міжнародних та всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю» як явище недавньої історії.

Почнемо з *події*. Точкою відліку вважаємо рік створення організації – 1993-й, коли була проведена Міжнародна науково-практична конференція «Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст». Саме з нею пов'яжемо початкування події, яка відбувалася впродовж 30 років, має досить відчутну тяглість. Тут одним із головних питань є таке: чи стала вона одиничною, а отже, не характерною, випадковою чи, навпаки, вписується у розмаїття педагогічних подій, що мали місце у цей хронологічний відтинок часу? Ми відносимо її до загальнопедагогічних тенденцій, що постали на початку періоду незалежності України (1991) завдяки загальній демократизації, яка відкинула радянські ідеологічні кліше і шаблони й призвела до привернення уваги культурних діячів, освітян до персоналій, невідомих або заборонених у радянські часи, або ж чия діяльність потребувала перегляду, переосмислення. Загальна тенденція «відкриття» або ж «перепрочитання» особистостей, збільшення публікацій про їхню діяльність призвела до утворення громадських об'єднань, що носять ім'я певного діяча, навколо якого і зосереджуються дослідження. До педагогічних, окрім Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського (1993), належать: Українське товариство Януша Корчака (1993), Всеукраїнське педагогічне

товариство імені Григорія Ващенко (1995), Всеукраїнська асоціація Монтесорі-вчителів (1997), «Асоціація вальдорфських ініціатив в Україні» (1997), яка пов'язана з іменем німецького філософа Рудольфа Штайнера, Українська асоціація Антона Макаренка (2001). Своєю появою вони відкрили нові, малодосліджені або переосмислені сторінки вітчизняної і зарубіжної історії педагогічного знання, які носять персоналізований характер. Кожна із цих ініціатив має своє дослідницьке поле, яке реалізувалося у проведенні публічних заходів із різною періодичністю та оприлюдненні окремих видань, монографій, методичних матеріалів, регулярних випусків – збірників статей.

Із цього переліку виділяємо Всеукраїнську асоціацію Василя Сухомлинського, яка у співпраці з педагогічними університетами та інститутами підвищення кваліфікації педагогічних працівників провела 30 всеукраїнських педагогічних читань. Разом із всеукраїнськими відбувалися і міжнародні педагогічні конференції/читання (їх загальна кількість – 13). Загалом підготовлено й опубліковано 30 збірників матеріалів, присвячених різним аспектам творчої спадщини В. Сухомлинського. Така досить об'ємна історія наукової діяльності була узагальнена у науково-допоміжному бібліографічному покажчику «Міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю (1993–2020)», який був оприлюднений у 2022 р. Він налічує 3 120 позицій, які відображають різні аспекти його педагогічної спадщини, що є вагомим внеском у сухомлиністику як окремий напрям історико-педагогічного знання (Савченко, 2003). Таким плідним доробком Асоціація вирізняється з-поміж інших персоналізованих утворень, що характеризує її як власне *подію* – важливий складник історії сучасності.

Наступний складник історії сьогодення – це *свідок*. Із темою *свідок* тісно пов'язана і тема *пам'ять* як ключовий елемент історії. Оскільки подія (Асоціація), про яку йдеться, відбулася порівняно з іншими персоналізованими товариствами досить рано – через декілька десятків років після відходу особистості з життя, то людей, які пам'ятають педагога, залишалося досить багато: вчителі, які працювали із Сухомлинським, однокурсники, які вчилися з ним, учні його школи, жителі села, які спілкувалися з ним у повсякденні, колеги-науковці, які залишили живі спогади про педагога, просто знайомі. Ось як про це пише сучасна дослідниця І. Розман: «Унікальним явищем в українській педагогічній біографістиці є масив спогадової літератури про В. Сухомлин-

ського, що почала формуватися відразу по смерті видатного педагога і стала важливим складником сухомлиністики. Характер і динаміку цього процесу засвідчують присвячені йому бібліографічні покажчики. Із понад 200 зафіксованих у виданні 1987 р. статейних матеріалів у громадській, освітянській і педагогічній періодиці близько 35–40 мають виражений характер спогадів колег із близького оточення та освітан, у яких ця непересічна постать залишила незабутні враження та істотно вплинула на їхню педагогічну працю» (Розман, 2020: 224). І цей факт, а також спогади різних особистостей становили і донині продовжують поповнювати такий елемент недавньої історії, як *історична пам'ять*.

Найбільш цікавим для дослідження виступає такий складник історії сучасності, як *соціальний запит* (поняття зарубіжних дослідників-істориків, які розглядають історію як соціальну науку). Ми ж поглянемо на неї більш вузько – як на *педагогічний* (що також є соціальним) запит на теми і проблеми, що були актуальними, стояли на порядку денному в освітянському, загальнопедагогічному дискурсі, були/не були відображені в тематиці й проблематиці читань. Підтвердженням або запереченням такого запиту може бути аналіз тематичної наповнюваності, тобто класифікаційний підхід до публікацій за тематикою досліджень спадщини педагога. Він засвідчив, що на педагогічних читаннях були розглянуті такі теми: лінгводидактика (1995), екологія дитинства (2000), особистісно орієнтована шкільна освіта (2001), батьківська педагогіка (2002), особистість учителя (2003), особистість у навколишньому середовищі (2004), свобода і відповідальність у вихованні особистості (2005), виховання громадянина (2007), ціннісні виміри в освіті (2009), дошкілля – початкова школа (2011), здоров'я через освіту (2012), виховання культури потреб особистості (2015), патріотичне виховання (2016), філософія для дітей (2017) та ін. Класифікаційний підхід дав змогу стверджувати, що тематика педагогічних читань корелювалася й співвідносилася з актуальними проблемами педагогічної науки і практики, які поставали на порядку денному української освіти впродовж 30 років і які розглядали крізь призму спадку Сухомлинського.

Щодо тематики педагогічних читань, що проходили за участю зарубіжних учених, вона є невід'ємним складником всеукраїнських конференцій і водночас спонукала дослідників до більш широкого погляду на освітньо-виховні процеси, що виходили за межі внутрішньоукраїнського виміру.

О. Савченко зазначала: «Показово, що перша Міжнародна конференція «Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст» (1993), у якій брали участь учені з 14 країн світу, своєю назвою стверджувала, що ми його вважаємо не тільки українським педагогом, а й тим, який належить світу» (Савченко, 2003: 18).

Залучення до участі зарубіжних науковців спонукало до більш узагальненого формулювання тематики читань, як-от: «Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох» (1998), «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю: ідеї, пошуки перспективи» (2008), «Розвиток творчої особистості» (2013) тощо.

Окремою темою *педагогічного запиту*, яка імплементує спадщину педагога в історію сьогодення, є практична спрямованість її вивчення та дослідження. Так, у алфавітному покажчику назв статей бібліографічного покажчика «Міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю» (1993–2020)» під заголовками *вивчення, використання, впровадження, втілення* окремих аспектів та положень педагогічної спадщини Сухомлинського знаходимо близько 200 позицій. Це свідчить про те, що його доробок сприймається як маркер сьогодення, діалог із педагогом. Упроваджувальний компонент найбільш присутній у дошкільній освіті, початковій ланці освіти (першодусім після започаткування НУШ), виховній проблематиці (морально-етичне, громадянське, патріотичне виховання). Окремий напрям творчого впровадження – художня спадщина В. Сухомлинського, яку широко використовують в освітньому процесі закладів дошкільної освіти та початкових класах закладів загальної середньої освіти.

Наступним складником педагогічних читань виступають їхні учасники, яких можна розподілити за чотирма групами: науковці (через вибір теми і застосування власних методів, методики дослідження); викладачі/професори як творці і передавачі знань у підготовці вчителів, магістрантів; учителі-впроваджувачі, які творчо використовують педагогічні інваріанти, розроблені Сухомлинським (уроки мислення, «вузлики знань», психологічні семінари тощо); носії пам'яті, свідки.

Доцільно також, на нашу думку, виділити і таку категорію учасників педагогічних читань, як зарубіжні дослідники. Як свідчить уже згадуваний бібліографічний покажчик, у читаннях брали участь науковці і педагоги-практики з Греції, Німеч-

чини, Австралії, Японії, Китаю, Польщі, Болгарії та інших країн. Кожна із цих груп учасників відіграє свою роль в архітектоніці педагогічних читань, створюючи взаємозв'язок і взаємозалежність між усіма учасниками читань як у рамках одного заходу, так і в усій сукупності читань. Вони віддзеркалюють окрему і цікаву сторінку матеріалів педагогічних читань та потребують спеціального дослідження, адже їх тематика хоча й відповідала та підпорядковувалася загальній темі, усе ж методи і способи, методологія проведення дослідження суттєво відрізнялися від вітчизняних.

Ознакою всеукраїнських педагогічних читань, присвячених В. Сухомлинському, є той факт, що вони проходили в різних містах України, розташованих у різних регіонах. Розпочалися вони у 1994 р. у Луцьку, на Заході країни, а наступні відбувалися на Півночі України – у Чернігові (1995), далі в Центральному регіоні – в Умані (1996), Вінниці (1997) і аж до Сходу країни – Харкові (1999), Слов'янську (2007), Донецьку (2012). Характерною рисою читань став той факт, що кожен п'ять років, на які припадала певна річниця від дня народження педагога, вони проходили на його батьківщині – у Кіровограді (нині Кропивницькому) й містили обов'язкову поїздку в селище Павлиш, де розташована школа, у якій він працював, та діє Педагогічно-меморіальний музей В.О. Сухомлинського. Таких читань відбулося п'ять: (1998 р. – до 80-річчя педагога; 2003 р. – до 85-річчя; 2005 р. – до 90-річчя; 2013 р. – до 95-річчя; 2018 р. – до 100-річчя; 2023 р. – до 105-річчя). Прикметно також, що ці ювілейні педагогічні читання носили, як правило, міжнародний характер: до них долучалися науковці й освітяни з різних країн, які хотіли відвідати Павлиш та побачити на власні очі місце, де жив і працював педагог (Мушка, 2020: 40–41).

Висновки. Педагогічні читання, предметом яких було вибрано постать і доробок В. Сухомлинського, створили умови для багатоаспектного вивчення теперішнього через недавнє минуле, поклали початок розвитку сухомлиністики як окремого напрямку недавньої історії через реінтеграцію сучасного з минулого. Вони стали частиною історії вітчизняної педагогіки, а також педагогічного джерелознавства та педагогічної біографістики як складника історії педагогіки.

Нині спостерігаємо певні ознаки стагнації історіографічного поля розглядуваних читань, як у повторі загальної тематики їх проведення, так, відповідно, й у пробле-

матиці статей, підготовлених авторами за тими чи іншими вибраними темами.

Педагогічні читання зосереджувалися, за поодинокими винятками, на позитивному, компліментарному розгляді творчої спадщини педагога, уникали критики певних аспектів його доробку або ж не надавали їм сучасної адекватної оцінки. Критичний підхід до дослідження спадщини педагога необхідний, оскільки часовий проміжок діяльності припадає на період радянської доби – 50–60-ті роки ХХ ст. З іншого боку, нині поширюється тенденція до майже тотального заперечення будь-якого позитиву, що також є ненауковим підходом до досліджуваних явищ. Тобто постає необхідність змінювати й урізноманітнювати критерії подальшого вивчення постаті Василя Сухомлинського та його доробку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко О. Товариство послідовників ідей Василя Сухомлинського. *Початкова школа*. 1998. № 9. С. 1–4.
2. Розман І. Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Ужгород : ПІК-У, 2020. 616 с.
3. Lagrou P. De l'histoire du temps présent à l'histoire des autres. Comment une discipline critique devint complaisante. *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*. 2013/2, №118. P. 101–119. DOI: <https://doi.org/10.3917/ving.118.0101>.
4. Сухомлинська О.В. Деякі міркування щодо вживання поняття «історія сучасності» в історико-педагогічному контексті (крізь призму зарубіжних досліджень). *Науково-педагогічні студії*. 2018. Вип. 1. С. 10–18. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710337/1/Nauk-ped%20stud%202018.pdf> (дата звернення: 11.01.2024).
5. Савченко О. Розвиток сухомлиністики за десять років (1993–2003). *Наукові записки Кіровоградського*

державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Педагогічні науки. 2003. Вип. 52. Ч. II. С. 18–22.

6. Мушка І.В. Географічний вимір міжнародних і всеукраїнських читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» (1993–2019). *Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 22 грудня 2020 р. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 86 с.

REFERENCES

1. Savchenko O. (1998) Tovarystvo poslidovnykiv idei Vasyliia Sukhomlynskoho. *Pochatkova shk.*, 9, 1–4. [in Ukrainian].
2. Rozman I. (2020) Ukrainska pedahohichna biohrafistyka (druha polovyna XX –pochatok XXI stolittia : monohrafiia. Uzhhorod : TOV «RIK-U». 616 s. [in Ukrainian].
3. Lagrou P. (2013) De l'histoire du temps présent à l'histoire des autres. Comment une discipline critique devint complaisante. *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 118. 101–119. DOI: <https://doi.org/10.3917/ving.118.0101> [in French].
4. Sukhomlynska O.V. (2018) Deiaki mirkuvannia shchodo vzhyvannia poniattia «istoriia suchasnosti» u istoryko-pedahohichnomu konteksti (kriz pryзму zarubizhnykh doslidzhen). *Nauk.-ped. Studii*, 1, 10–18. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710337/1/Nauk-ped%20stud%202018.pdf> [in Ukrainian].
5. Savchenko O. (2003) Rozvytok sukhomlynistyky za desiat rokiv (1993–2003). *Naukovi zapysky Kirovohr. derzh. ped. un-tetu im. V. Vynnychenka. Ser. Ped. Nauky*, 52, ch. II, 18–22. [in Ukrainian].
6. Mushka I.V. (2020) Neohrafichnyi vymir mizhnarodnykh i vseukrainskykh chytan «Vasyl Sukhomlynskyi u dialozi z suchasnistiu» (1993–2019). *Informatsiine zabezpechennia sfery osvity ta nauky Ukrainy*: materialy zvit. nauk.-prakt. konf. DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho, 22 hrudnia 2020 r. Vinnytsia : TOV «TVORY», 86 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024.
The article was received 27 February 2024.